

YAHYA KEMAL VE MEHMET ÂKİF'İN ESERLERİNDE EZAN

Selahattin Çitçi*

Özet: Türk kültüründe önemli bir yer tutan ezan, Türk edebiyatında da pek çok edebî türe mevzu olmuştur. Tanzimat'tan sonra gelişen Türk edebiyatında ezan, şairler ve yazarların en önemli ilham kaynaklarından biridir. Tevfik Fikret, Mehmet Âkif, Yahya Kemal, Ziya Gökalp, Ârif Nihat Asya ve Necip Fazıl'ın şiirlerinde ezan, şairlerin ruh ve düşünce dünyalarını farklı şekillerde etkilemiştir. 20. yüzyıl Türk şiirinin en güçlü iki şairi Yahya Kemal ve Mehmet Âkif'te ezan, sadece dinî bir ritüel değil, millî bir vakıa ve istiklalin sembolüdür.

Anahtar Kelimeler: İslâm, ezan, Yahya Kemal, Mehmet Âkif, şiir.

ATHAN IN THE WORKS OF YAHYA KEMAL AND MEHMET ÂKİF

Abstract: *Athan, having an important place in Turkish culture, has been a subject in various genres within Turkish literature. Athan is one of the foremost sources of inspiration for authors and poets in Turkish literature that developed after Tanzimat. Athan spiritually and mentally affected the poetry of such poets as Tevfik Fikret, Mehmet Âkif, Yahya Kemal, Ziya Gökalp, Ârif Nihat Asya and Necip Fazıl in different ways. In, Yahya Kemal and Mehmet Âkif, the two foremost poets of the XXth century Turkish literature, athan is not only a religious ritual but a national reality and the symbol of independence.*

Keywords: *Islam, Athan, Yahya Kemal, Mehmet Âkif, poetry.*

Sözlükte “bildirmek, duyurmak, ilan etmek” anlamlarına gelen ezan kelimesi, terim olarak Müslümanlara farz namazların vaktinin geldiğini nasla belirlenen sözlerle ve özel şekilde duyurmayı ifade eder.¹ Hicret'in 1. yılında (622) Medine'de ortaya çıkan ezan,² kâinata Allah'ın (c.c.) büyüklüğünü ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) nübüvvetini ilan etmenin yanı sıra insanları kurtuluşa çağıran, dünyevîlikten uhrevîliğe, gafletten kurb-ı ilahîye isal eden ve Müslüman-

* Dr., G. S. Skovoroda Harkov Millî Pedagoji Üniversitesi (Ukrayna), Yabancı Diller Fakültesi, Doğu Dilleri Bölümü.

ları birleştiren ilahî bir bağdır. Ezan, kâinatın sahibiyle görüşmek isteyenlerin huzura yani "harem-i humayuna" çağrılma davetiyesidir. Bundan dolayı ezan, Müslümanlar için büyük bir anlam ifade etmiş ve okunması fikhî açıdan sünnet olmasına rağmen İslâm'ın seâirinden kabul edilmiştir.³ On dört asırlık İslâm tarihi boyunca ezan, Müslüman milletlerin özellikle Türklerin kültüründe önemli bir yer işgal etmiştir. Doğan çocukların sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunarak isim verilmiştir. Yeni nesiller ezanla hayata gözlerini açmış, ölünceye kadar her gün beş defa ezan sesi duyarak hayatlarını devam ettirmiş, fethedilen beldeler "fetih ezanı"yla İslâmî kimliğe kavuşmuş ve vatan toprağı hâline gelmiştir.⁴ Bu sayede ezan ferdin ve cemiyetin hayatında derin izler bırakmıştır. Müslüman'ın hayatı, namazsız ezan ile ezansız namaz arasındadır. Doğarken kulağına okunan ezan ve ölünce kılınan cenaze namazı insan ömrünün ezanla namaz arasındaki kadar kısa olduğunu gösterir.

İslâm kültürünün önemli rükünlerinden biri olan ezan, aynı zamanda Müslüman'ın hayatını kuşatan ve tanzim eden önemli bir ölçüdür. İslâm'ın ilk devirlerinde olduğu gibi Osmanlı döneminde de yeme, içme, yatma,⁵ kalkma, çalışma ve dinlenme vakitleri ezan ve namaz saatlerine göre programlanmıştır.⁶ Alaturka saate ezanî saat denmesinin sebebi budur. 19. yüzyılda Batılılaşma hareketleriyle birlikte ezan, hayatı programlayan bir ölçü olmaktan çıkmış ve ezanî saatin yanı başında alafranga (efrenci) saat kullanılmaya başlanmıştır. Ezanî saat 1925 yılına kadar uygulamada kalmış, miladî takvime geçilirken hicrî ve Rumî takvimlerle birlikte ezanî saat de kaldırılmıştır. Ahmet Hâşim, "Müslüman Saati" adlı yazısında ezanî saatin ve ezana göre programlanmış Müslüman hayatının kayboluşuna üzülmüştür.⁷

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Cumhuriyet Halk Partisi idaresindeki Tek Parti iktidarının dine bakışı devletin uygulamalarına da yansır. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Yasası'na dayanarak içinde mescit ya da cami bulunan okullarda ezan okunması, imam ve müezzin bulundurulması ve ders esnasında camiye gidilmesi yasaklanır.⁸ 1925'lerden sonra Türkçülük düşüncesinin tesiriyle Türkçe ezan, Türkçe namaz, Türkçe Kur'ân, Türkçe ibadet adı altında dinde reformlar gerçekleştirilir⁹ ve 1950'ye kadar ezan Türkçe olarak okunur. Arapça ezan okuyanlar takibata uğrar, kanuna muhalefetten dolayı istintaka tâbi tutulur ve çeşitli cezalara çarptırılır.¹⁰ Arapça ezan okumanın yasak olduğu yıllarda bir kısım ehl-i diyanet ve hocalar, Türkçe ezan okumamak için namaz vakti girince önce caminin içinde gizlice Arapça ezan okuyup daha sonra minareden Türkçesini

okurlar. Tek Parti iktidarının idarecileri olaydan haberdar olunca pek çok yerde cami içinde okunan gizli ezanları da men ederler. Baskıcı uygulamalar camilerle sınırlı kalmaz, hususî ibadetgâhlarında ya da evlerinin bahçelerinde Arapça ezan okuyanlar da taht-ı tevkife alınır. Demokrat Parti'nin ezanı aslî şekline irca etmesi kamuoyunda büyük bir teveccühe mazhar olur ve Başvekil Adnan Menderes'e yurdun dört bir yanından yüzlerce tebrik ve teşekkür mektupları yağar.¹¹

Müslüman memleketlerin mührü olan cami ve minareler ile İslâmîyet'in en önemli alemleri ve sembolü olan ezan ve müezzin motifleri, İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren hemen her dönemde İslâm karşıtları tarafından tahkir ve tezyife uğramıştır.¹² Ezan sevgisi ve ezan düşmanlığı kişilerin dinî hassasiyetlerini, İslâm'a yakınlıklarını ve uzaklıklarını gösteren önemli bir mihenktir. Bayrak, milleti ve devleti; ezan ise dinî temsil eder. Bir belde de aslî hüviyetine ve şartlarına göre açıktan ezan okunması, o belde de Müslümanların varlığına ve dinlerini özgürce yaşadıklarına delalet eder.

Ezan bir ibadet çağrısı olduğu kadar aynı zamanda dinî ve millî musikinin en özlü sesidir. Türk musikisiyle ve İtrî'nin bestesiyle Arap ezanından farklı bir kültürel kimliğe kavuşan ezan Anadolu, Balkanlar ve Avrasya coğrafyasında Türk tarzıyla okunmuştur. Ayrıca Osmanlı döneminde ezan, İstanbul'da her vakit o vaktin haleti ruhiyesine uygun olarak farklı makamlarla okunmuş,¹³ Müslim ve gayrimüslim pek çok insanın ruh dünyasına tesir etmiştir.¹⁴ "Medine bielfi mi'zene" lakabına mâsadak olan İstanbul; minarelerinden yükselen ezan sesleri, kubbeleri ve camileriyle yabancıların hafızalarında Türk İslâm medeniyetinin merkezi olarak görülmüştür.¹⁵

Ezan, Türk kültüründe olduğu gibi Türk edebiyatında da roman, hikâye, şiir gibi pek çok edebî türe mevzu olmuştur. Tanzimat sonrası Türk şiirinde ezan, eski dönemler kadar olmasa da yine de şairlerin en önemli ilham kaynaklarından biridir. Roman ve hikâyelere göre şiirlerde ezana daha fazla yer ayrılmış ve daha olumlu bir yaklaşım sergilenmiştir. Batıcı, Türkçü ve İslâmcı düşünceye sahip pek çok şairin ezan hakkındaki kanaatleri olumludur ve hiçbiri ezana bigâne kal(a)manmıştır.¹⁶ Tefvîk Fikret, Ziya Gökalp, Mehmet Âkif, Yahya Kemal, Ahmet Hâşim, Faruk Nafiz, Mithat Cemal Kuntay, Aka Gündüz, Ârif Nihat Asya, Necip Fazıl, Halide Nusret, Ali Ulvi Kurucu ve Sezai Karakoç'un şiirlerinde ezan şairlerin ruh dünyalarını farklı şekillerde etkilemiştir.¹⁷

Aldığı eğitim ve yetiştiği muhitin tesiriyle Mehmet Âkif'in şiirlerinde ezanın ayrı bir yeri vardır. Mehmet Âkif, "İstiklâl Marşı"nda

“Bu ezanlar ki şehadetleri dinin temeli” derken ezanın önemini kültürel bir zeminden daha çok dinî-fikhî bir zemine oturtur. Ezan, bir belde- nin Müslümanların kontrolünde olup olmadığını belirten bir semboldür. Korkusuzca ve usulüne göre okunan bir ezan o yerin İslâm beldesi olduğunu gösterir. İslâm fıkında bir yerin dâru’l-harp veya dâru’l-İslâm oluşunun tespitinde orada ezan okunup okunmadığı hususu dikkate alınır.

Mehmet Âkif, dinî heyecandan kaynaklanan vecd ve istiğrak şiiri olan “Ezanlar” da¹⁸ baştan sona ezanın mânâ ve ehemmiyetinden bahseder. Şiirin başına koyduğu “İhtilaf ı metâli’ sebebiyle küre üzerinde ezansız zaman yoktur.”¹⁹ sözüyle ezanın bütün zamanı ve mekânı hâkimiyeti altına alan en güçlü ses olduğunu ve Hakk’ın yüceliğini ifade eden ezanın, âlemleri inletmeye hakkı olduğunu söyler:

*Ne lâhûfî sadâ “Allahuekber!” sarsıyor cânı
Bu bir gülbank-ı Hak’tır çok mudur inletse ekvânı?*

Âkif’e göre ezan Allah’ın azametini ve hâkimiyetini gösteren önemli bir işarettir. Sabah ezanı karanlıklar içindeki dünyayı aydınlatırken öğlen ezanı geçinme telaşıyla yorgun düşmüş gönülleri ferahlatır, akşam ve yatsı ezanı ise sessiz ve karanlık dünyaya Allah’ın büyüklüğünü hatırlatır. Âkif; ezanlar, tespihler ve zikirlerle her an kendi büyüklüğünü kullarına gösteren Allah’ın azametine hayrandır. Minarelerden okunan ezan, İsrail’in suru gibi mürde gönülleri ihya eder ve kâinata bir canlılık getirir:

*Senin, dem geçmiyor, yâdınla lebrîz olmadan eb’âd!
Ne müdhiş saltanat yâ Rab, nasıl âsûde istibdâd!
O istibdâda hüremettir ezanlar, subhalar, evrâd...
Hayır, sen rûh-ı rahmetsin, bu sesler senden ister dâd,
Verir miydin, eğer dâd etmesen, feryâda isti’dâd²⁰*

Âkif’in “Ezanlar” şiiri, aruzun en fazla kullanılan ve bestelenmeye en uygun olan “Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün” kalıbıyla yazılmış olmasına rağmen kullanılan dilin oldukça ağır olmasından şimdiye kadar hiç bestelenip okunmamıştır. Ezan, Âkif’in pek çok şiirinde leitmotif olarak sık sık karşımıza çıkar.

“Hakkın Sesleri”nde şair, Balkan Savaşları sırasında yapılan mezalimleri anlattıktan sonra ezanların susturulmasından bahseder:

*Ezanlar sustu... Çanlar inletip durmakta âfakı.
Yazık: Şark’ın semasından Hilal’in geçti işraki!²¹*

Aynı bölümdeki diğer bir şiirde de Balkan felaketi karşısında artık halkın uyanması gerektiğini, yoksa ezan sesi yerine çan sesi dinleyeceklerini söyler:

*Artık ey millet-i merhume, sabah oldu uyan!
Sana az geldi ezanlar, diye ötsün mü bu çan?*²²

“Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi”nde Balkan Savaşı sırasında Harim-i pâk-i şerin çiğnendiğinden, ezanların susturulup yerine çan çalındığından ve minarelerin ebkem kaldığından bahseder:

*Beyninde öten çanın sesinden
Binlerce minare ebkem oldu.*²³

“Fatih Kürsüsünde” şiirinde ise vaiz İslâm dünyasının yaralarını sayıp tedavi yollarını gösterirken o sırada namaz vakti gelir, okunan ezandaki “Allahu ekber” sesi kubbeyi çınlatır, Hakk’ın esrar seması yerlere boşanır ve camideki cemaat namaz için toparlanır:

*Yarınca kubbeyi “Allahu ekber!” ikrarı;
Boşandı yerlere Hakk’ın semâ-yı esrârı.*

Fakat vaiz, konuşmasına devam eder. Edirne’nin Bulgarların eline geçtikten sonra Selimiye Camii’nde ezan yerine çan çalındığından bahseder:

*Şu dört minareli camii ki yoktu hiçbir eşi
Ki parlıyordu hilalinde san’atin güneşi
Salibi sineye çekmiş de bekliyor... Nevmîd!
Ezan sadâsı değil duyduğun tanîn-i medîd*²⁴

Vaiz, başka bir fecaat sahnesi tasvir etmeye başlayacakken ikindi ezanı okunur. Lakin yarım saattir nedamet gözyaşları döken cemaatten çok azı bu sesi işitir. Bunun üzerine vaiz, ezan okunurken bir dua yapar. Zira hadis-i şeriflerde ezan sırasında veya ezanın hemen akabinde Hz. Peygamber’in öğrettiği şekilde yapılan duaların müstecap olacağı bildirilir:²⁵

*İkindi oldu mu yahu? Nedir bu “salli” sesi?
Evet... İkindi... Gelin bâri bir dua edelim.
Kabul eder diyelim... Hakk’a iltica edelim:
Yâ Rab, bizi kahretme, helâk eyleme...
Âmin!
Tâ ibret olup kalmayalım âleme...
Âmin!*²⁶

“Necid Çöllerinden Medine’ye” şiirinde²⁷ Medine’de Mescid-i Nebevi’de âlem-i İslâm’ın her tarafından gelen Müslümanlar okunacak ezanı huşu ile beklerler. Minarelerden yükselen ezan sesi, herkesin üzerinde sur-ı mahşer tesiri yapar. “*Eşhedü en-lâ-ilâhe illâ’llah*” sesiyle bütün yüzler semaya teveccüh eder ve bir anda herkes ayağa kalkar. Şair, bu sestən o kadar etkilenir ki Hz. Peygamber’in bile merkadinden kalkıp mazlum ve mağdur olan ümmetinin başına geçeceğini ve onları düştükleri felaketten kurtaracağını zanneder.

“Âsım” da I. Dünya Savaşı’nın yol açtığı maddî ve manevî sefaletlere değinen Âkif, savaştan önce ezanın nasıl birleştirici bir fonksiyona sahip olduğundan bahseder. Akşam ezanı, gündüz her biri bir tarafa dağılmış ve kendi işiyle meşgul olan insanları bir araya getirir. Cemaatle kılınan namaz ve saflardaki merbutiyet imanın ve Müslümanlar arasındaki kardeşliğin timsalidir.

*Akşam olmaz mı, fakat, toplar ahâliyi ezan
Son cemaat yeri, hatta, adam almaz ba’zan.
(...)*

*Bu yaman safların âhengi hakikat müdhiş;
Sanki yalçın kayalar yan yana perçinlenmiş,
Öyle bir cephe kesilmiş ki: Müselsel îmân;
Hangi imana dokunsan taşacak itmînân.
Âh o yekpârelik eyyâmı hayal oldu bugün;
Milletin hâlini gör, sonra da mâzîyi düşün.
Kim bu yalçın kayalar sarsılacak derdi?
Öyle sarsıldı ki edvâra tezelzül verdi!²⁸*

“Umar mıydın?” şiirinde Rusya’daki komünistlerin, Müslüman beldelerinde ezanı ve ibadeti yasakladığını ve Rusya Müslümanlarının ümitsizlik içinde kaldığını söyler:

*Umar mıydın ki: Mabedler, ibadetler yetim olsun
Ezanlar arkasından ağlasın bir nesl-i me’yusun*

“Leylâ” şiirinde Âkif’in Leylâ’sı İslâm’ın istikbalidir. Şair, ezanı İslâm’ın nevbetkârı olarak görür, ezan durdukça İslâm’ın ve İslâm beldelerinin müstemleke ol(a)mayacağını ve bu sesin haşyetinden ufukların inlediğini dile getirir:

*Ezanlar neobetindir: İnletir eb’adı haşyetten
Cihazındır âlemler, kubbeler, inmiş meşiyetten;*

*Cemaatler kölendir, Kâbeler haclen... Gel ey Leylâ,
Gel ey candan yakın cânan ki gâiblerdesin hâlâ!*

"Said Paşa İmamı" şiirinde valide sultanın yalısında okunacak mevlit için imam beklenirken çifte ezanlar verilir:²⁹

*Yatsı bir hayli geçer, çifte ezanlar verilir;
Yazma seccadeler artık yere boy boy serilir.*

Mehmet Âkif'in Millî Mücadele yıllarında yazdığı "Ordunun Duası" şiirinde işgal altındaki Anadolu'da ezan, Müslümanlığın sembolü olarak görülür. Âkif, şiirin nakarat bölümlerinde ezandaki "Allahuekber" lafzını sürekli tekrarlar. Düşmanların mescidin boy-nuna haç asmamasını temenni eden şair, şiirin bir bölümünde Hz. Peygamber'e seslenerek;

*Ey ulu peygamberimiz neredesin?
Dinle minaremdede öten gür sesin
Gel bana yâr ol ki cihan titresin
Kimse dönüp süngüme yan bakmasın*

der.

Mehmet Âkif'in sadece eserlerinde değil, hayatında da ezanın ve müezzinin büyük bir yeri vardır. Güzel sesle ezan okuyan müezzinleri dinlemeye hayran olan Âkif, bir gün Kırkağaç'tan Edirne Selimiye Camii'nde sabah ezanı okuyan Bursalı Hafız Emin'in sesine hayran olur ve o günden sonra Hafız Emin Efendi'yle yaklaşık 45 yıllık bir dostluk tesis eder.³⁰ Âkif'in, Said Paşa imamına benzettiği ve takdir ettiği müezzinlerden biri de Hafız Kemal Efendi'dir. Hafız Kemal'e "Kemal Hafız" diyen, onu devrin önemli musikîşinaslarından Şerif Muhyiddin ve Abbas Halim Paşa ile tanıştıran Âkif, "Hafız Kemal okurken insan Süleymaniye Camii'ni, Sinan'ı görür gibi oluyor. O ne azamet, o ne kuvvet!" der.³¹ Müderris bir babanın kucagında hayata gözlerini açan, çocukluğunu Müslüman mahallesinde, minare gölgesinde geçiren Âkif için ezan, millî ve dinî hayatın vazgeçilmez bir parçasıdır. Âkif'in şiirlerinde ezan, Allah'ın azametinin sembolü ve dinin şairi olmasının yanı sıra Türk kültürünün ve kimliğinin de ayrılmaz bir parçasıdır.

Türk edebiyatının bilhassa 20. yy. Türk şiirinin en büyük isimlerinden biri olarak kabul edilen Yahya Kemal'in şiirlerinde ve nesirlerinde ezan, millî kültürün en önemli unsurlarından biridir. Yahya Kemal'e göre ezan, tarihin ve kültürün ayrılmaz bir parçasıdır. Çünkü Türk kültürü asırlardan beri İslâmiyet'le imtizaç etmiştir ve birbirin-

den ayrılması mümkün değildir. Yahya Kemal'in ezan sevgisinde, küçükken aldığı Müslüman terbiyesinin, şairin uzun yıllar gurbette kalmasının ve ezansız muhitlerde yaşamasının tesiri vardır. Yahya Kemal, hatıralarında çocukluk muhitinin "uhrevî bir âlem", evlerinin İshakiye Camii'ne bitişik olduğunu ve mezkûr caminin minaresinden Partal Hafız'ın ezanlarını ve salalarını dinlediğini söyler.³² Müslüman çocuklarının terbiyesinde ezan sesinin önemine inanan şair, kendisinin de böyle bir terbiyeden geçtiğini şöyle anlatır:

"O yaşlarımda ben, Üsküp minarelerinden yükselen ezan seslerini duyarak, içim bu seslerle dolarak yetişiyordum. Minarelerde ezan başladığı zaman evimizde rûhanî bir sessizlik olurdu. Galiba Üsküp'ün sokaklarında da böyle bir rüzgâr dolaşır, bütün şehri bir mâbed sükûnu kaplardı. Yalnız ezan sesleri duyulurdu. Annemin dudakları, İsm-i Celâl'le kımıldardı. Bin üç yüz sene evvel, Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) Bilâl-i Habeşî'den dinlediği ezan, asırlarca sonra, bizim semalarımızda hem dinî hem millî bir musiki olmuştu. O anda semâmızın mağfîret âleminde gelen, ledünni bir sesle dolduğunu hissedirdim. Lâkin bu sesler beni bütün ömrümce bırakmış değildir. Müslüman Türk çocuklarının dinî ve millî terbiyesinde ezan seslerinin büyük tesirine inanırım... Ben Paris'te iken bile, hiç mü-nasebeti olmadığı hâlde, kulaklarıma Üsküp'teki ezan seslerinin bir hatıra gibi aksedip beni bir nostalji içinde bıraktığını hissettiğim anlar olmuştur."³³

Yahya Kemal, üslûp ve muhteva bakımından Türk edebiyatında emsaline ender rastlanılacak bir nesir harikası olan "Ezansız Semtler" yazısında, ezan seslerinin duyulmadığı modern ve monden muhitlerde yetişen Türk çocuklarının nasıl bir kimlik bunalımına ve ruh sefaletine duçar olacaklarını anlatır:

"Kendi kendime diyorum ki: Şişli, Kadıköy, Moda gibi semtlerde doğan, büyüyen, oynayan Türk çocukları milliyetlerinden tam bir derecede nasîb alabiliyorlar mı? O semtlerdeki minareler görülmez, ezanlar işitilmez, Ramazan ve kandil günleri hissedilmez. Çocuklar Müslümanlığın çocukluk rüyasını nasıl görürler? İşte bu rüya, çocukluk dediğimiz bu Müslüman rüyasıdır ki bizi henüz bir millet hâlinde tutuyor. Bugünkü Türk babaları havası ve toprağı Müslümanlık rüyası ile dolu semtlerde doğdular, doğarken kulaklarına ezan okundu, evlerinin odalarında namaza durmuş ihtiyar ninelere gördüler, mübarek günlerin akşamları bir minderin köşesinde okunan Kur'ân'ın sesini işittiler; bir raf üzerinde duran Kitâbullâh'ı indirdiler, küçücük elleriyle açtılar, gül yağlı gibi bir ruh olan sarı sahifelerini kokladılar. İlk ders olarak besmeleyi öğrendiler; kandil günlerinin kandilleri yanarken, Ramazanların, bayramların topları atılırken sevindiler. Bayram namazlarına babalarının yanında gittiler, camiler içinde şafak sökerken Tekbirleri dinlediler, dinin böyle bir merhalesinden geçtiler hayata girdiler. Türk oldular... Bugünün çocukları büyük bir ekseriyetle yine Müslüman semtlerde doğuyorlar, büyüyorlar, eskisi kadar derin bir tahassüs ile değilse bile yine Müslümanlığı hissediyorlar. Fakat fazla medenileşen üst tabakanın çocukları ezansız yeni semtlerde alafanga terbiye ile ye-

tişirken Türk çocukluğunun en güzel rüyasını göremiyorlar. Bu çocukların sü-tü çok temiz, hilkatleri çok metin olmalı ki ileride alafranga hayat Türklüğü büsbütün sardıktan sonra milliyetlerine bağlı kalabilsinler, yoksa ne muhit, ne yeni yaşayış, ne semt, hiçbir şey bu yavrulara Türklüğü hissettiremez...

(...)

Biz bugünün Türkleri bilakis Şişli, Nişantaşı, Kadıköy, Moda gibi küçücük bir şehri andıran yerlere yerleştik, fakat o yerler Müslüman ruhundan ârî, çorak ve kurudur. Bir Üsküdar'a bakınız bir de Kadıköy'üne, Üsküdar'ın yanında Kadıköy Tavatla'yı andırır...

(...)

Biz ki minareler ve ağaçlar arasında ezan seslerini işiterek büyüdük. O mübarek muhitten çok sonra ayrıldık, biz böyle bir sabah namazında anne millete tekrar dönebiliriz. Fakat minaresiz ve ezansız semtlerde doğan, Frenk terbiyesiyle yetişen Türk çocukları dönecekleri yeri hatırlayamayacaklar!³⁴

Yahya Kemal, Mehmet Âkif'ten daha ileri giderek ezanı ve Kur'ân'ı sadece dinin ve kültürün değil, devletin de temeli olarak görür. 30 Mart 1922'de *Teohid-i Efkar*'da çıkan "Ezan ve Kur'an" başlıklı yazısında; "Bu devletin iki manevi temeli vardır: Fatih'in Aya-sofya minaresinden okuttuğu ezan ki hâlâ okunuyor! Selim'in Hırka-i Saadet önünde okuttuğu Kur'ân ki hâlâ okunuyor!" der. Yahya Kemal, Millî Mücadele'nin asıl gayesinin bu iki kutsal değeri muhafaza etmek olduğunu söyler: "Eskişehir'in, Afyonkarahisar'ın, Kars'ın genç askerleri, siz bu kadar güzel iki şey için dövüştünüz!"³⁵

Yahya Kemal'in baştan sona ezanı konu alan en önemli şiiri, gazel nazım şekliyle ve aruz vezniyle kaleme alıp Üsküp'teki annesinin kabrine ithaf ettiği "Ezan-ı Muhammedî" şiiridir. Kâzım Yetiş, Türk edebiyatında "Ezan-ı Muhammedî" şiiri kadar ezanı güzel anlatan ikinci bir şiir olmadığını, 900 senelik Türk İslâm edebiyatında eski şairlerin hepsinin İslâm'ı Yahya Kemal'den daha iyi bilmelerine rağmen onun kadar güzel bir ezan şiiri yaz(a)madıklarını söyler. Bunun tek nedeni; "Ol mahiler ki derya içredir deryayı bilmezler" musramında saklıdır. 18 yaşında Paris'te birtakım materyalist akımlara kapılan şairin, çocuklukta duyduğu ezan sesleri beyninde hep uğuldamış ve ezanı millî bir vakıa olarak görmüştür.³⁶

Yahya Kemal'in fütihat ve gaza ruhunu tebci ettiğii³⁷ "Ezan-ı Muhammedî"³⁸ şiirinde ezan, sesi ve ifade ettiğii mânâyla sadece "cihan-ı Muhammedî"ye değil bütün dünyaya ulaşması gereken bir mesajdır. Dünyayı iki hükümdara dar gören ve içinde fetih sevdası taşıyan Yavuz Sultan Selim eğer ölmeseydi fethettiğii ülkelerle ezan vasıtasıyla Hz. Muhammed'in (s.a.v.) şanını taşıya-

caktı. Yüz bin minareden okunan ezan vasıtasıyla cihanın şarkında ve garbında ruh-ı revân-ı Muhammedî'yi şehbal açtıracak ve böylece yerler gibi gökler de aydınlığa kavuşacaktı. Ezanı, "emr-i bülend" diye tavsif eden Yahya Kemal, Allah'ın azametiyle mukayese edilince Müslüman dünyasının bu sadâya dar geldiğini belirttikten sonra bütün dünyanın İslâm bayrağı altında toplanmasını hayal eder:³⁹

*Emr-i bülendsin ey ezan-ı Muhammedî
Kâfi değil sadâna cihan-ı Muhammedî*

*Sultan Selim-i Evvel'i râmetmeyüp ecel
Fethetmeliydi âlemi şan-ı Muhammedî*

Yahya Kemal'in, ilk defa Meşrutiyet yıllarında Ziya Gökalp tarafından dile getirilen Türkçe ezan tekliflerinin aksine "Ezan-ı Muhammedî" şiiri ve "Ezansız Semtler" yazısıyla ezana methiyeler yazması oldukça cesur bir adımdır. Hatta şair, şiirinde Türkçe ezanı değil de "lisan-ı Muhammedî" ve "beyan-ı Muhammedî" tabirini kullanır. Lisan-ı Muhammedî'nin arşa aksetmesiyle semadaki ruhlar da hep birden "Tanrı Uludur" u değil de "Allahuekber"i görür:

*Gök nura garkolur nice yüz bin minareden
Şehbal açınca ruh-ı revan-ı Muhammedî*

*Ervâh cümleten görür Allahü Ekber'i
Akseyleyince arşa lisan-ı Muhammedî*

*Üsküp'te kabr-i mâdere olsun bu nev-gazel
Bir tuhfe-i bedî' ü beyan-ı Muhammedî*

Tek Parti döneminde milletvekilliği ve çeşitli ülkelerde diplomatlık yapan Yahya Kemal'in "Ezan-ı Muhammedî" şiirinin şairin hayatı boyunca hiçbir dergi ve gazetede yayımlanmaması dönemin sosyo-politik durumuyla ilgilidir. "Ezan-ı Muhammedî", ilk defa şairin ölümünden 4 sene sonra 1962 yılında basılan "Eski Şiirin Rüzgârıyla" adlı kitapta yayımlanır.⁴⁰

Yahya Kemal "Gedik Ahmet Paşa'ya Gazel"de, Fatih Sultan Mehmet'in bu büyük veziriazâmının 1480'deki Otronto Seferine işaret eder.⁴¹ Gök gürültüsü şeklindeki tekbir sedalarının ve ezan sesinin Katolikliğin merkezi olan Vatikan'daki meşhur Saint Peter Kilisesi'ne kadar gidip Muhammedî mesajın yani İslâm'ın, Hristiyanlığın kalbi mesabesindeki Roma'dan bütün Hristiyan dünyasına yayılması gerektiğini söyler:

*Ra'd-ı tekbir kopup gitmelidir bang-i ezan
Dâr-ı küffarda meşhur kenisaya kadar*

*Gark-ı nûr olmalı iman-ı Muhammed'le Frenk
Bu sefer Rim-Papa'dan Hazret-i İsa'ya kadar⁴²*

"Hasan Rıza'ya Sesleniş"te Yahya Kemal, cumhurbaşkanlığı genel sekreteri ve kendisinin de hemşehrisi olan Hasan Rıza Soyak'a Üsküp şehrinde bahseder. Şiirde Hasan Rıza'ya binlerce türbesi, Vardar Nehri etrafındaki camilerden taşan tekbir sesleri ve fethe giden akıncıların dillerindeki "Allah Allah" sedalarıyla meşhur olan bu şehrin her tarafındaki Müslümanlık mühürlerini hatırlatır. Şair, Yıldırım Bayezid zamanından beri günde beş vakit ezan seslerini duyan Vardar Nehri'nin tekbirlerle çağlayıp aktığını şöyle dile getirir:

*Üsküp bir Müslüman şehirdi
Binbir türbeyle müştehirdi
Vardar'sa önünde bir nehirdi
Her an tekbirlerle çağlar.⁴³*

"26 Ağustos 1922" tarihli münacat tarzındaki kitasında ise şair, Türk ordusunun Allah'ın yüce adını ezanlar vasıtasıyla afâk-ı âlemde bayraklaştıran yegâne ordu olduğunu söyler ve Allah'tan İslâm'ın yeryüzündeki bu son ordusunu "gâlib" etmesini ister:

*Şu kopan fırtına Türk ordusudur yâ Rabbi
Senin uğrunda ölen ordu budur yâ Rabbi
Tâ ki yükselsin ezanlarla müeyyed nâmın
Gâlib et çünkü bu son ordusudur İslâm'ın⁴⁴*

SONUÇ

20. yüzyıl Türk şiirinin en güçlü iki şairi Yahya Kemal ve Mehmet Âkif'te ezan, sadece dinî bir ritüel değil, millî bir vakıa ve istiklalin sembolüdür. Balkan kökenli bu iki şairin eserlerinde ezana bakışın olumlu olmasının en önemli nedeni yetiştikleri kültür ortamının millî ve manevî değerlere bağlı olmasından, ezanı Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası ve istiklalimizin sembolü olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. 20. yüzyılda millî-manevî değerlerin zayıflaması ve dinî hayatın modern-seküler hayat karşısında tasfiye olması, her iki şairin bağrında yetiştikleri dinî muhitin değerlerine sığınma ihtiyacı hissetmelerini sağlamıştır. Mehmet Âkif'te ezan, Allah'ın büyüklüğünü hatırlatan dinî bir çağrı olmanın yanı

sıra Müslümanlar arasındaki birliğin, maddî ve manevî uyanışın sembolü iken Yahya Kemal'de ise millî terbiyenin aslî unsuru, dinin estetik yönünün ve İslâm fütuhatının sembolüdür.

DİPNOTLAR

- 1 Ezan okuyan kimseye "muezzin", ezan okunan yere "mi'zane" ya da "minare" denir. Diğer ezanlardan farklı olarak sabah ezanında söylenen "es-Salatü hayrun mine'n-nevm" (Namaz uykudan hayırlıdır.) sözü seyyid'ül müezzinin Bilâl-i Habeşî tarafından ezana eklenmiştir. (*İslâm Ansiklopedisi*, "Ezan", c. XII, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, s. 36-37).
- 2 İslâm'ın beş esasından biri olan namaz, Mekke döneminde farz kılınmasına rağmen Hicret'in 1. yılına kadar Müslümanlar namaza "Es-Salah, Es-Salah" diye çağırılırdı. Ashab-ı kiram tarafından namaz vaktini insanlara duyurmak için nakus alınması, boru öttürülmesi, ateş yakılması ve bayrak dikilmesi gibi fikirler ileri sürüldüye de Hz. Muhammed (s.a.v.) bunların hiçbirini makul görmedi. Çünkü nakus Hristiyanların, boru Yahudilerin, ateş de Mecusilerin âdetiydi. Bu sırada sahabeden Abdullah b. Zeyd b. Salebe'ye rüyasında ezan öğretilir, Abdullah durumu Hz. Peygamber'e bildirince Hz. Peygamber Abdullah b. Zeyd'e rüyasında gördüğü ezanı Bilâl-i Habeşî'ye öğretmesini söyler. Böylece İslâm tarihinde ilk ezan, Bilâl-i Habeşî tarafından Neccarogullarından bir kadının evinin damında bir sabah vakti okunur. Daha sonra Hz. Ömer ve diğer birkaç sahabe de aynı rüyayı gördüklerini Hz. Peygamber'e anlatırlar. (Salih Suruç, *Peygamberimizin Hayatı*, c. I, Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul, 1998, s. 348-349).
- 3 Ezan, şahsî bir ibadet değil, hukuk-ı umumiye nevinden cemiyete ait bir ubudiyettir ki birisinin yapmasıyla bütün cemiyet istifade ettiği gibi terkile de bütün cemiyet mesul olur. İslâm âlimlerine göre bu tarz ibadetler nafîle bile olsa şahsî farzlardan daha ehemmiyetlidir. Ezan, şâri tarafından vaz' edildiği ve 15 asırlık İslâm tarihinin ortak din ve kültür mirası olduğu için hiçbir kurum veya şahıs ezanın bir kısmını veya tamamını kendi arzusuna, mantık ve muhakemesine göre değiştirmeye selahiyetine sahip değildir.
- 4 Mekke'nin fethinden sonra Bilâl-i Habeşî'nin Kâbe'nin üzerine çıkıp ezan okuması ve Kâbe'nin içinde iki rekât namaz kılması, İslâm tarihinde Müslümanların fethedilen bölgelere girer girmez ezan okuyup, ki buna fetih ezanı denirdi, iki rekât namaz kılmaları geleneğini başlatmıştır.
- 5 Ahmet Hamdi Tanpınar, "Bursa'da Zaman" şiirinde Bursa'nın her sabah ezan sesiyle uyanışını söyler: "*Her şafak onunla uyanır, güler / Gümüş aydınlıkta serviler, güller*"
- 6 Hristiyan okullarındaki şapeller gibi Müslüman okullarında da mescitler açılmış, imam ve müezzinler bulundurulmuş, dersler ezan saatlerine göre ayarlanmış ve Müslüman çocukları İslâm terbiyesiyle yetiştirilmiştir.
- 7 Ahmet Hâşim'in "Müslüman Saati" adlı yazısı ezanî saate geçmeden önce 1921 yılında kaleme alınmıştır. "İstanbul'u yenileştiren ve yerlisini şaşırta istilaların en gizlisi ve en tersirlisi yabancı saatlerin hayatımıza girişi oldu... Eskiden kendimize göre yaşayışımız, düğünüşümüz, giyinişimiz ve kendimize göre dinden, ırktan ve ananeden hayat alan bir zevkimiz olduğu gibi bu üslûb-ı hayata göre de saatlerimiz ve günlerimiz vardı. Müslüman gününün başlangıcını şafağın parlıtları ve nihayetini akşamın ziyaları tayin eder... Ziyada başlayıp ziyada biten, on iki saatlik kısa, hafif, yaşanması kolay bir günümüz vardı. Müslüman'ın mesut olduğu günler işte bu günlerdi; şerefli günlerin vakayii bu saatlerle ölçtüler... Giden saatler babalarımızın öldüğü, annelerimizin evlendiği, bizim doğduğumuz, kervanların hareket ettiği ve orduların düşman şehirlerine girdiği saatlerdi. Bunlar hayatı etrafımızda serbest bırakan geniş lakayt dostlardı... Şimdi Müslüman evindeki saat başka bir âlemin vakitlerini gösteriyor, bizim için gece olan saatleri gündüz ve gündüz olan saatleri gece renginde gösteriyor. Çölde yolunu şaşırırlar gibi biz şimdi zaman içinde kaybolmuş kimseleriz." (Ahmet Hâşim, "Müslüman Saati", *Bütün Eserleri-III*, (hzl. İnci Enginün-Zeynep Kerem), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991).
- 8 Mekteb-i Sultanî, Darümuallimîn, Darüşşafaka ve Haydarpaşa Lisesi'nde camiler/mescitler vardır. Galatasaray Lisesi'nin içindeki mescit 1928 yılında kapatılır ve izci salonu yapı-

- lır. Daha sonraki senelerde spor salonu olarak kullanılan bu mescit, 1986 yılında basketbol salonu olarak düzenlenir. (Ziyad Ebuzziya-Sahir Kozikoğlu, 1921-1933 *Galatasaray Tarihçesi*, GEV Yayınları, İstanbul 1985, s. 320; Vefa Semenderoğlu - Osman H. Tanburacı, *Galatasaray ve Galatasaraylılar Derneği Tarihçesi*, İstanbul 1994, s. 80).
- 9 1926 yılında ilk defa İstanbul'da Göztepe Camii imamı Cemalettin Efendi Ramazan'ın birinci ve ikinci haftasını cuma namazlarını Türkçe kıldırır. *Vakit* gazetesinin "Münevver Bir Hocamız Türkçe Namaz Kıldırıldı" haberi üzerine Türkçe ibadet tartışması başlar. Cemalettin Efendi'nin görevden alınmasıyla birlikte tartışmalar kesilir ve 1932 yılına kadar ezan ve namaz Arapça olarak devam eder. İlk Türkçe ezan 30 Ocak 1932'de Fatih Camii'nde Hafız Rifat Bey tarafından ikinci vakti okunur. 18 Temmuz 1932 tarihli bir genelgele ile de tüm camilere ezanın Türkçe okunması bildirilir ve bu uygulama 18 yıl devam eder. (*Cumhuriyet Ansiklopedisi* 1923-1940, 3. bs., c. I, YKY, İstanbul, 2002, s. 187; Başak Ocak Gez, "Fikirden Eyleme Türkçe Namaz Meselesi: 1920'lerin Cesur Bir Hocasını", *Toplumsal Tarih*, c. VIII, S. 47, Kasım 1997, s. 15-19).
- 10 Türk Ceza Kanunu'nda Arapça ezan okumak yasak olmamasına rağmen daha sonra Ceza Kanunu'nun 526. maddesine şu fıkra ilave edilmiştir. "Arapça ezan ve kamet okuyanlar üç aya kadar hafif hapis veya on liradan iki yüz liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılırlar." (Eşref Edip, "Hükümetin Programı ve Ezan Meselesi", *Sebilürrüşad*, c. IV, S. 80, Haziran 1950, s. 77).
- 11 Adnan Menderes Hükümeti'nin 2 Haziran 1950'de güvenoyu almasını müteakip yaptığı ilk icraatlardan biri 16 Haziran 1950'de ezanın Arapça okunmasının serbest bırakılmasıdır. Yasanın 17 Haziran 1950 tarihli resmî gazetede yayımlandığı gün, aynı zamanda Ramazan ayının da ilk günüdür. Arapça okunacak ilk ezan için halk sokaklara dökülür, gözler minarelere çevrilir, ilk "Allahuekber" nidasıyla bütün ülkeyi bir gözyaşı seli kaplar ve camilerin önünde kurbanlıklar kesilir. Ali Yıldırım Hocaefendi o günleri şöyle anlatır: "Anadolu'dan, Trakya'dan insanlar geldi bunu kutlamaya. Aman ne ziyafetler, ikramlar... İnsanlar ezan-ı Muhammedînin aslına dönmelerini kutluyor. Hakikaten çok değerli bir şeydi. Biz zannettik ki sanki cennete girdik. O hafızların, mevlithanların okudukları 45 dakika süren sevinç salaları, ezanlar. Süleymaniye'den ezan okuyup Beyazıt'a işittirirlerdi hele de sabahları. Fevzi Mısırlılar, Halil İbrahim Çanakaleliler, Kani Karacalar cami cami geziyorlardı. Görmeliyidiniz o günleri. Kimse inanamıyordu. İmkân yok bu devir bir daha geri gelmez diyorlardı. Ağlayanlar, ayılanlar, bayılanlar..." (Mustafa Aydın, "Son Osmanlı Anılarını Ramazan Zamanı'na Anlattı", *Ramazan Zamanı (Zaman Gazetesi Eki)*, S. 3, 25 Ağustos 2010, s. 38. Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Armağan, *Türkçe Ezan ve Menderes Bir Devrin Yazılmayan Gerçekleri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010).
- 12 Ezandan ilk rahatsız olanlar Yahudiler ve Medineli müşriklerdi. Ezanı alaya alıp eğlence mevzuu yapmaları üzerine Allah (c.c.), "Siz ezan okuyarak namaza davet edince bunu alay ve eğlence konusu yaparlar. Onların böyle yapmalarının sebebi, akıllarını kullanmayıp bu güzelliği anlamamalarıdır." ayetini indirir. Ezanın en önemli istinatlarından biri olan bu ayet, ezanla alay edip hafife almanın küfür olduğuna delalet eder. (Suat Yıldırım, "Mâide: 58", *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Işık Yayınları, İstanbul, 2002, s. 117). Mekke'nün fethi sırasında Bilâl-i Habeşî, Kâbe'nin damına çıkıp ezan okuduğu sırada Kureyş'in reislerinden Ebu Süfyan, Attab İbn-i Esid ve Hâris İbn-i Hişam Kâbe'nin avlusunda oturup şöyle konuşurlar: "Attab der ki: 'Pederim Esid bahtiyar idi ki, bugünü görmedi.' Haris de: 'Eğer onun hakkı olduğunu bilseydim onun peşinden giderdim.' der. Ebu Süfyan ise: 'Ben korkarım, bir şey demeyeceğim; kimse olmasa da şu Batha'nın taşları, ona haber verecek, o bilecek.' der ve hakikaten biraz sonra Resul-i Ekrem (s.a.v.) onlara rast gelir, harfiyen konuştuklarını söyler. O vakit Attab ile Haris şahadet getirip Müslüman olurlar." (İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, c. IV, çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner, Çağın Yayınları, İstanbul 1994, s. 2406). 10 Nisan 1950'de vefat eden Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenazesinde halkın tekbirler getirmesi üzerine Ahmet Emin Yalman, *Vatan* gazetesindeki köşesinde ezan ve tekbir için "Bulgar ilahisi" ifadesini kullanır.
- 13 Sabah ezanı, sabâ makamı; öğle ezanı, rast makamı; ikinci ezanı, hicaz makamı; akşam ezanı, evc vesegâh makamları; yatsı ezanı, uşşa ve beyâtî makamlarıyla okunur, salâlar da hüseyinî makamıyla verilir.
- 14 Yabancılar genellikle güzel sesle okunan ezan sesinden çok etkilendiklerini, ezanın insana huzur verdiğini ve insanı lahutî bir âleme çektiğini söylerler. İşgal yıllarında İstanbul'da müezziniplik yapan Hafız Kemal Efendi, bir gün Şehzâdebaşı'ndaki Nevşehirli Damat İbrahim Pa-

şâ Camii'nin minaresinden yatışı ezanını okur. O sırada seyrüseferi idare etmekte olan İtalyan polis memuru okunan ezandan o kadar etkilenir ki trafiği durdurur ve ezanı sonuna kadar can kulağıyla dinler. Rus edebiyatının Nobel ödüllü ilk yazarı İvan Aleksiyeviç Bunin de İstanbul'da dinlediği ezanlardan çok etkilenir ve "müezzinlerin sesinin geçmişin ve çölin derin hüznünü yansıttığını" söyler. (Hüseyn Kandemir, *Rus Edebiyatında İstanbul*, Çizgi Kitabevi, Konya, Ağustos 2009, s. 52). Uzun yıllar totaliter Sovyet idaresinde kalan Azeri şair Bahtiyar Vahapzade ise 1977'de geldiği İstanbul'da sabah ezanıyla uyanır. Bütün gün bu sesin etkisinden kurtulamayan şair, ezan sesinin büyüüsüyle meşhur "Allahu Ekber" şiirini yazar:

*Allah'a yücelen ulu bir yolun ilkin pillesidir Allahu Ekber
Hakkı adananların yüzüne değmiş Hakkın sillesidir Allahu Ekber*

Çocukluğunda duyduğu ezan sesi şairin suuraltında öyle derin izler bırakmıştır ki şair bunu şöyle anlatır: "Ezani çocukluğumda Şeki'de duymuştum. Şimdi ikinci defa duyuyorum. Benim bütün çocukluğum gözümün önüne geldi. O zaman ezan sesi beni çocukluğuma götürdü. Babamı, dedemi hatırladım. Sabah ezanıydı. Sonrasında uyuyamadım. Ve 'Allahu Ekber' isimli şiiri yazdım. Siz de biliyorsunuz orada söylenen esas söz Allahu Ekber'dir. Minareden duyduğum Allahu Ekber sesi beni büyüledi. Bütün bir gün bu sesin etkisinden kurtulamadım. Bu sesin sihriinden 'Allahu Ekber' şiiri meydana geldi." (Bahtiyar Vahapzade, *Gün Var Bin Aya Değer*, Kaynak Yayınları, İzmir, 2006, s. 17).

- 15 Minarelerinin çokluğundan dolayı "Medine bielfi mi'zene" (Bin minareli şehir) lakabı sadece İstanbul ve Kahire için kullanılmıştır.
- 16 Cumhuriyet döneminde Orhan Veli ve Fazıl Hüsnü Dağlarca gibi bazı şairler, ezana ideolojik bir perspektiften baktıkları için ona bigâne kalmışlar ve 1950'de ezanın aslı şekline dönüştürülmesini Mustafa Kemal'in devrimlerine karşı bir hareket olarak görüp tepki göstermişlerdir. Orhan Veli, 15 Temmuz 1950 tarihli *Yaprak* dergisindeki "Ezan" başlıklı yazısında "Zaten biz ezanı bir gün daha Türkçe olarak duysaydık millet olarak ölecektik..." der ve Türkçe ezanın Mustafa Kemal'in devrimlerinin çok önemli bir parçası olduğunu ve mutlaka savunulması gerektiğini söyler. (Orhan Veli, "Ezan", *Yaprak*, 15 Temmuz 1950).
- 17 Ziya Gökalp "Bir ülke ki camiinde Türkçe ezan okunur / Köylü anlar manasını namazdaki duanın... / Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kur'an okunur, / Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Hûda'nın / Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanım!" mısralarıyla Türkçe ezanı savunurken Ârif Nihat Asya, Türkçe ezana şiddetle karşıdır. Demokrat Parti'nin ezanı aslı şekline döndürdüğü 1950 yılında şair Seyhan (Adana) milletvekili olarak TBMM'de görev yapmaktadır. 1967'de yayımlanan *Dualar ve Aminler* kitabındaki meşhur "Dua" şiirinde;

*Biz kısık sesleriz, minareleri
Sen ezansız bırakma Allah'ım!
Ya çağır şurda bal yapanlarını
Ya kovansız bırakma Allah'ım!
Mahyasız minareler... göğü de
Kehkeşansız bırakma Allah'ım!
Müslümanlıkla yoğrulan yurdu
Müslümansız bırakma Allah'ım!*

diye yalvarması o dönem için oldukça cesur bir çıkıştır. Mithat Cemal Kuntay'ın "Bir Ezan Sesi" ve Aka Gündüz'ün "Ezan Vakitleri" şiirlerinde de ezana olumlu bir bakış vardır.

- 18 Mithat Cemal, *Mehmet Âkif*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1990, s. 345.
- 19 Güneşin her yerde farklı zamanda doğması sebebiyle yeryüzünde ezansız zaman yoktur.
- 20 Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, 6. bs., (hızl. M. Ertuğrul Düzdağ), Çağrı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 91.
- 21 *Age.*, s. 184.
- 22 *Age.*, s. 193.
- 23 *Age.*, s. 207.
- 24 *Age.*, s. 269.
- 25 "İki dua vardır, asla reddedilmez: Ezan esnasında yapılan dua ile Allah yolunda cihad ederken insanların birbirine girdikleri andaki dua." (Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, El-Cüz'üs-Salis, Kitâb'ül Cihâd, 41/2540).

- 26 Ersoy, *age.*, s. 276.
- 27 I. Dünya Savaşı sırasında Arap coğrafyasında ayrılık hareketleri başlayınca "Teşkilât-ı Mahsusa", Necid Şeyhi İbnür Rüşd'ü ikna etmesi ve Osmanlı'ya sadık kalmasını temin için Tunuslu Salih Bey'le Mehmet Âkif'i Riyad'a gönderir. (M. Emin Erişirgil, *Mehmet Âkif İslâm-ı Bir Şairin Romanı*, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1956, s. 310-311).
- 28 Ersoy, *age.*, s. 361.
- 29 Çifte ezan tabiri Türk kültür tarihinde iki anlamda kullanılmıştır. Birincisi, cuma namazında okunan dış ve iç ezana denir. İkincisi ise birbirine yakın olan selâtin camilerde bazı vakitlerde bilhassa ikinci ezanında iki müezzinin karşılıklı olarak ezan okumasıdır. Bazen de aynı caminin iki minaresinde iki müezzinin karşılıklı ezan okuması şeklinde gerçekleşir. Genellikle İstanbul'un sur içindeki ve Üsküdar'daki tarihî camilerinde bu şekilde ezanlar okunmaktadır.
- 30 Kuntay, *age.*, s. 182.
- 31 Eşref Edip, *Mehmet Âkif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, 2. tab'ı, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul, 1381-1962, c. I, s. 363.
- 32 Yahya Kemal Beyatlı, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım*, 2. bs., İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1976, s. 35.
- 33 Nihad Sâmî Banarlı, *Bir Dağdan Bir Dağa: Banarlı'nın Kaleminden Yahya Kemal*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1984, s. 17-18; Nihad Sâmî Banarlı, *Yahya Kemal'in Hatıraları*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1960, s. 26-27.
- 34 Yahya Kemal Beyatlı, "Ezansız Semtler", *Aziz İstanbul*, İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul, 1974, s. 121-124.
- 35 *Age.*, s. 120.
- 36 Semih Çelik, "Kâzım Yetiş ile Yahya Kemal'e Dair Bilinmeyenleri Konuştuk", *Akpınar*, y. 3, S. 13, Ocak-Şubat 2008, s. 8-9.
- 37 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yahya Kemal*, 2. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982, s. 57.
- 38 Yahya Kemal Beyatlı, *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, 5. bs., İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1993, s. 43-44.
- 39 Zeynep Kerman, "Üç Ezan Şiiri" *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s. 170.
- 40 Ezan sevgisini şiirle ifade eden Yahya Kemal'in, "Ezan-ı Muhammedî" şiirini tam olarak ne zaman yazdığı bilinmemektedir. Bunda dönemin Türkçe ezan ve Türkçe ibadet tartışmalarının etkisi yadsınmaz. Sermet Sami Uysal, Yahya Kemal'in bütün şiirlerinin ad sırasına göre ilk yayın yer ve yıllarını belirtirken "Ezan-ı Muhammedî" şiirinin ilk defa 1962'de *Eski Şiirin Rüzgârıyla* kitabıyla birlikte yayımlandığını belirtir. Ahmet Hamdi Tanpınar da "Ezan-ı Muhammedî" şiirinin, "Rihlet" şiirinin başlangıcı ile bitişi arasındaki zamanda yazıldığını söyler; ama tam olarak bir tarih vermez. "Rihlet" şiiri ilk defa 3 Şubat 1957'de *Hürriyet* gazetesinde yayımlanır. "Ezan-ı Muhammedî", Türkçe ezanın okunduğu ve gerçek ezana özlemin duyulduğu yıllarda yazılmış olabileceği gibi 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesini müteakip ezanın aslı şekline dönüldüğü ve İstanbul'un fethinin 500. yılının kutlandığı yıllarda da yazılmış olabilir. Zira şiirde ezan, fethin sembolü olarak görülmektedir. (Sermet Sami Uysal, *Şiire Adanmış Bir Yaşam: Yahya Kemal Beyatlı*, Yahya Kemal'i Sevenler Derneği, İstanbul, 1998, s. 418; Tanpınar, *age.*, s. 56).
- 41 1480'de Otronto'yu fetheden Gedik Ahmet Paşa, İtalya'da girişeceği yeni fütühat için İstanbul'dan yardım ister. Fatih Sultan Mehmet'in vefat etmesi, yeni padişah II. Beyazid'in Otronto'ya asker sevk edilmesine sıcak bakmaması ve orduyu geri çağırması üzerine Gedik Ahmet Paşa'nın İtalya seferi yarım kalır. ("Gedik Ahmet Paşa", *İslâm Ansiklopedisi*, c. XIII, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, s. 543).
- 42 Beyatlı, *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, s. 71-72
- 43 *Age.*, s. 127.
- 44 *Age.*, s. 140.

KAYNAKÇA

- Ahmet Hâşim, "Müslüman Saati", 1921, *Bütün Eserleri-III*, (hzl. İnci Enginün-Zeynep Kerman), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991.
- Armağan, Mustafa, *Türkçe Ezan ve Menderes Bir Devrin Yazılamayan Gerçekleri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- Aydın, Mustafa, "Son Osmanlı Anılarını Ramazan Zamanı'na Anlattı", *Ramazan Zamanı (Zaman Gazetesi Eki)*, S. 3, 25 Ağustos 2010.
- Banarlı, Nihad Sâmî, *Bir Dağdan Bir Dağa: Banarlı'nın Kaleminden Yahya Kemal*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1984.
- ....., *Yahya Kemal'in Hatıraları*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1960.
- Beyatlı, Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*, İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul, 1974.
- ....., *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım*, 2. bs., İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1976.
- ....., *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, 5. bs., İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul, 1993.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*, 3. bs., c. I, YKY, İstanbul, 2002.
- Çelik, Semih, "Prof. Dr. Kazım Yetiş ile Yahya Kemal'e Dair Bilinmeyenleri Konuştuk", *Akıncı*, y. 3, S. 13, Ocak-Şubat 2008.
- Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, El-Cüz'üs-Salis, Kitâb'ül Cihâd, 41/2540.
- Ebüzziya, Ziyad-Kozikoğlu, Sahir, 1921-1933 *Galatasaray Tarihçesi*, Galatasaray Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul, 1985.
- Erişirgil, Mehmet Emin, *Mehmet Âkif: İslâmcı Bir Şairin Romanı*, c. I-IV, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1956.
- Ersoy, Mehmet Âkif, *Safahat*, (hzl. M. Ertuğrul Düzdağ), Çağrı Yayınları, 6. bs., İstanbul, 2008.
- Eşref Edip, "Hükümetin Programı ve Ezan Meselesi", *Sebilürreşad*, c. IV, S. 80, Haziran 1950.
- ....., *Mehmet Âkif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, 2. tab'ı, c. I, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul 1381 (1962).
- İslâm Ansiklopedisi*, c. XII, "Ezan", TDV Yayınları, İstanbul, 1995.
- İslâm Ansiklopedisi*, c. XIII, "Gedik Ahmet Paşa", TDV Yayınları, İstanbul, 1996.
- Gez, Başak Ocak, "Fikirden Eyleme Türkçe Namaz Meselesi: 1920'lerin Cesur Bir Hocası", *Toplumsal Tarih*, c. VIII, S. 47, Kasım 1997.
- İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, c. V, (çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1994.
- Kandemir, Hüseyin, *Rus Edebiyatında İstanbul*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2009.
- Kanık, Orhan Veli, "Ezan", *Yaprak*, 15 Temmuz 1950.
- Kerman, Zeynep, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.
- Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmet Âkif*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1990.
- Semenderoğlu, Vefa-Tanburacı, Osman H., *Galatasaray ve Galatasaraylılar Derneği Tarihçesi*, İstanbul, 1994.
- Suruç, Salih, *Peygamberimizin Hayatı*, c. I, Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul, 1998.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Yahya Kemal*, 2. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982.
- Uysal, Sermet Sami, *Şiire Adanmış Bir Yaşam: Yahya Kemal Beyatlı*, Yahya Kemal'i Sevenler Derneği, İstanbul, 1998.
- Vahapzade, Bahtiyar, *Gün Var Bin Aya Değer*, Kaynak Yayınları, İzmir, 2006.
- Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Işık Yayınları, İstanbul, 2002.